

УДК 336.71

А. А. Мещеряков, доктор економічних наук,
завідувач кафедри фінансів і кредиту Академії
митної служби України

С. В. Сопотян, старший викладач
кафедри фінансів і кредиту Академії
митної служби України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено стан валютного ринку України за останні роки під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів у контексті фінансової безпеки. Проаналізовано основні тенденції валютного ринку України, визначено основні проблеми і шляхи розвитку.

В статье исследуется состояние валютного рынка Украины за последние годы под влиянием внешних и внутренних факторов в контексте финансовой безопасности. Проанализированы основные тенденции валютного рынка Украины, определены основные проблемы и направления развития.

The state of foreign exchange market in Ukraine during recent years concerning external and internal factors in the context of financial security is studied. The basic trends in the foreign exchange market of Ukraine are analyzed, the main problems and prospects are defined.

Ключові слова: світова фінансова криза, фінансова безпека, валютний ринок, Національний банк України, антикризове валютне регулювання, валютний курс, золотовалютні резерви, інтервенції, валютні операції, валютна політика.

Вступ. Сучасні процеси, що відбуваються на валютному ринку, і в першу чергу проблеми курсових коливань, відіграють значну роль в економічному житті держави. Залежно від валютної політики це може як стимулювати, так і стримувати економічний розвиток країни та відповідно впливати на стан окремих секторів, галузей і підприємств, а також на місце держави на світовому ринку. Розбалансованість валютного ринку, негативне сальдо торговельного балансу, високі темпи інфляції свідчать про те, що нині залишається нерозв'язаною проблема проведення ефективної валютної політики і визначення оптимального рівня валютного курсу. Для вирішення цих проблем необхідно вибрати оптимальну систему регулювання валютного ринку в сучасних умовах.

Постановка завдання. Валютний ринок, як один з головних елементів світової валютно-фінансової системи, в останні десятиліття характеризується посиленням процесів глобалізації, диверсифікації та трансформації. Інтеграція України до світового співтовариства зумовлює необхідність удосконалення функціонування її валютного ринку. Таким чином, у результаті активного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на економіку України та в умовах світової фінансової кризи проблеми вітчизняного валютного ринку набувають особливої актуальності.

Виходячи з цього **мета статті** полягає у визначенні основних проблем і перспектив розвитку валютного ринку країни в контексті фінансової безпеки на основі аналізу його сучасного стану в умовах світової фінансової кризи.

Результати дослідження. В економічній літературі проблеми валютного ринку, практичні аспекти його функціонування висвітлено в наукових працях відомих зарубіжних

© А. А. Мещеряков, С. В. Сопотян, 2014

учених: Дж. Вільямса, Дж. М. Кейнса, Р. Манделла, П. Самуельсона та інших, а також у працях вітчизняних науковців, а саме: С. Боринця, О. Береславської, І. Бураковського, А. Гриценка, В. Мищенко та ін. Велику увагу приділено розгляду проблем валютно-курсової політики такими вченими, як О. Барановський, О. Дзюблюк, А. Гальчинський, В. Лапчук, О. Мозговий, О. Петрик, М. Савлук. Проте в існуючих дослідженнях, на наш погляд, недостатньо розкрито проблеми функціонування валютних ринків у контексті фінансової безпеки.

Формування світової системи господарства, інтернаціоналізація та глобалізація господарських зв'язків призвели до розвитку міжнародних валютних відносин, які наділені ознаками хаотичності, що визначають прагнення окремих економічних суб'єктів з урахуванням різноманітності їх інтересів та мотивації. У цьому сенсі саме валютний ринок виступає об'єктивним організатором валютних відносин, який сегментує та впорядковує прагнення різноманітних економічних агентів. Останні події у світі демонструють важливість впливу валютного ринку на економіку. Розвиток кризи показав, наскільки тісно переплітаються валютна та фінансова сфера і який може бути при певному збігу обставин масштаб їх впливу на основні сфери економічної діяльності та фінансову безпеку взагалі [1].

Перед оцінкою безпосереднього стану, визначенням проблем і перспектив валютного ринку України розглянемо валютно-курсову політику НБУ та зміну курсу національної грошової одиниці під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

З початком розгортання світової фінансової кризи Україна була абсолютно не підготовленою до глибоких впливів зовнішніх кризових явищ у сукупності з внутрішніми економічними і політичними кризовими явищами. Задля мінімізації дефіциту іноземної валюти та зниження девальваційного тиску на гривню НБУ проводив активні валютні інтервенції шляхом продажу доларів США. Як наслідок, у 2010 р. спостерігалася стабілізація функціонування валютного ринку, у результаті чого обмінний курс гривні до долара США на міжбанківському валютному ринку зріс на 0,38 %, тобто до 7,9617 грн/дол. США [2]. Загальне сальдо валютних інтервенцій сформувалося додатним та перевищило 1,3 млрд дол. США. Це дало змогу відновити міжнародні резерви, обсяг яких станом на 01.01.2011 р. дорівнював 34 576,4 млн дол. США [2].

На початку 2011 р. в результаті відповідної кон'юнктури на світових фінансових і товарних ринках підвищилася пропозиція іноземної валюти і НБУ мав змогу формувати міжнародні резерви, обсяг яких на початок 2012 р. становив 31,8 млрд дол. США. Обмінний курс гривні відносно долара США в 2011 р. на міжбанківському валютному ринку знизився на 0,84 % – до 8,0284 грн за 1 дол. Офіційний курс гривні до долара США знизився на 0,35 % – до 7,9898 грн за 1 дол. США [3].

У 2012 р. за умов обмеженого доступу до зовнішнього фінансування Національному банку України вдалося мінімізувати зменшення валютних резервів. Станом на 01.10.2013 р. обсяг валютних резервів дорівнював 24 546 млн дол. США. Офіційний курс гривні до долара США в 2012 р. знизився на 0,04 % – до 7,9930 грн за 1 дол. США [3].

Реалізація валютно-курсової політики НБУ в 2013 р. врахувала стан платіжного балансу, характер коливань попиту і пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, а також підтримку зовнішніх платежів Уряду та НАК “Нафтогаз України”. На кінець 2013 р. міжнародні валютні резерви становили 20 416 млрд дол. США, а обмінний курс гривні до долара США на міжбанку – 811,89 грн за 100 дол. США [3].

У 2014 р. ситуація на валютному ринку України кардинально змінилася. Міжнародні резерви станом на 01.02.2014 р. дорівнювали вже 17 805,2 млн дол. США. Банківські вклади фізичних осіб у ВКВ (у доларовому еквіваленті) знизилися на 357,3 млн дол. США [3].

Офіційний валютний курс гривні до долар США в лютому 2014 р. знизився на 1,99 грн (24,9 %) і на 28.02.2014 р. становив 998,6300 грн за 100 дол. США. Міжнародні резерви станом на 01.03.2014 р. дорівнювали 15 462,3 млн дол. США, тобто знизилися ще на 13 %. Банківські вклади фізичних осіб у ВКВ (у доларовому еквіваленті) знизилися на 1 390,9 млн дол. США [3].

Ще гіршу ситуацію ми спостерігаємо у квітні 2014 р. Якщо перерахувати зростання курсу у відсотках за півмісяця, отримуємо девальвацію гривні майже на 14 %, у порівнянні з курсом, який був у листопаді 2013 р., – на 57 %. Обсяги угод на міжбанківському валютному ринку дуже малі. За результатами торгів за 09.04.2014 р. обсяг угод дорівнював усього 347 млн дол. США (у квітні 2013 р. щоденно купівлі-продажі були на рівні 1,5 – 2 млрд дол. США). Згідно з економічною логікою за незначних обсягів угод на міжбанку курс долара має падати, а він зростає прискореними темпами. Водночас загальна кількість готівкової валюти, що обертається в Україні, наближається до відмітки 100 млрд дол. Немає сумнівів, що купівля валюти має виключно спекулятивний характер. Усім відомо, що для спекулянта важливо своєчасно продати валюту. Це може статися після отримання траншу МВФ, що, у свою чергу, не виключає в подальшому ревальвацію гривні.

Обсяги продажу на міжбанку показують, що експорт суттєво скоротився і в той же час фактично зупинився імпорт. Дохід приносять зараз тільки валютні спекуляції. За квітень 2014 р. банки в Україні заробили близько 280 % річних на конверсійних валютних операціях.

Валютний курс
(грн/дол.)

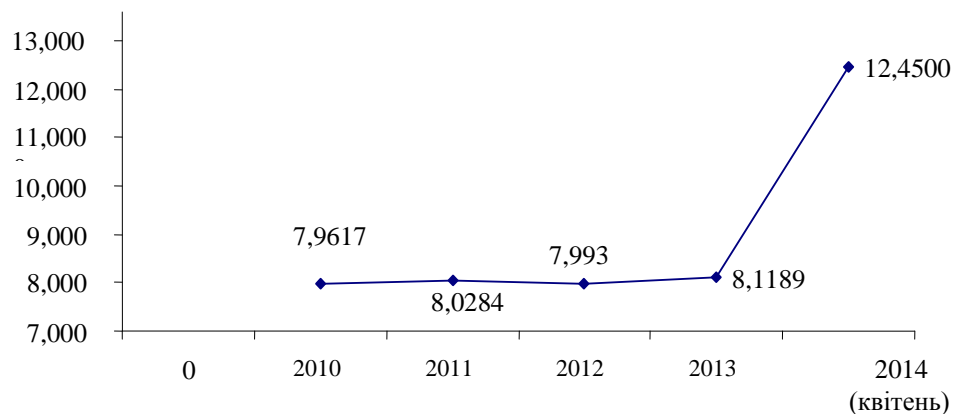

Рис. 1. Динаміка валютного курсу гривні до долара США

Отже, валютний ринок України сформувався відносно основних партнерів з економічного співробітництва: Євросоюзу, США та Росії. Разом з тим курси гривні до долара США, гривні до євро та гривні до російського рублянині досить нестабільні. За таких умов вважаємо за доцільне розробити на державному рівні стратегічну програму розвитку національної економіки, яка б передбачала основний вектор економічного поступу, загальнодер-

жавні орієнтири та шляхи подолання соціально-економічних проблем. Це сприятиме мінімізації політичних спекуляцій та нераціонального витрачання державних коштів. Негативний вплив на стан валютного ринку чинить і рівень тінізації економіки, що знижує ефективність валютних регулятивних заходів Нацбанку. Рівень тінізації становить приблизно 50 % [4], а для її подолання необхідно вдосконалити монетарні заходи, наповнити ресурсами валютний ринок для реального сектора економіки, а не розкручувати спекулятивні ігри, посилити контроль у бюджетній сфері, а саме підвищити прозорість державних закупівель, реформувати податкову систему з метою експортного відшкодування ПДВ, розробити дієві антикорупційні програми.

Основні макроекономічні показники зараз невтішні. Так, дефіцит бюджету при пороговому значенні 1 % до ВВП у 2013 р. становив 6,6 %.

Коефіцієнт покриття імпорту експортом (порогове значення не менше 1) в 2013 р. становив 0,82. Рівень безробіття (порогове значення 7,6 % до ВВП) в 2013 р. становив 8 %. Обсяг державного та гарантованого державою боргу (порогове значення менше 60 % до ВВП) в 2013 р. досяг, за даними НБУ, 77,3 % ВВП. Втрати державного бюджету України від введення різних форм пільгового оподаткування у 2013 р. становили 70,4 млрд грн, що на 21,7 млрд грн. більше, ніж у 2012 р.

Рівень інфляції визначає вибір режиму валютного курсу в тому разі, коли спостерігається істотна різниця між темпами зростання цін у країні та ціновою динамікою її головних зовнішньоторговельних партнерів. В Україні індекс інфляції за 2013 р. становив 100,5 % (за даними Держкомстату), а за січень 2014 р. – 100,2 %.

Наступною важливою проблемою вітчизняного валютного ринку є доларизація економіки, яка тісно пов'язана з процесами валютно-фінансової глобалізації та фінансовою безпекою країни. В Україні долар США поряд з гривнею фактично бере участь у виконанні функцій грошей. Тому боротьба з доларизацією як фінансово-економічним явищем та з її ризиками фінансової небезпеки стає важливим напрямом політики НБУ. По суті, це необхідна умова збереження контрольованості монетарної сфери [5].

Доларизація негативно впливає не тільки на стан валютного ринку, але й на економіку України в цілому. Це неможливість повернення валютних кредитів фізичними та юридичними особами, загроза стабільності українських банків, збільшення державного боргу, вплив ліквідності з країни, неспроможність НБУ втримати курс гривні. Державні фінансові вливання призводять лише до зменшення валютних резервів.

У лютому 2014 р. обсяг операцій з готівковою іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України (купівля та продаж іноземних валют за гривні в доларовому еквіваленті) становив 2462,0 млн дол. США, у тому числі:

- обсяг валюти, купленої банками у населення, – 839,7 млн дол. США;
- обсяг валюти, проданої населенню, – 1622,2 млн дол. США [3].

Це свідчить про те, що гривня втрачає функцію засобу нагромадження, зростає недовіра населення до національної валюти і прагнення накопичувати кошти в доларах США. Разом з тим банківські вклади фізичних осіб у ВКВ (у доларовому еквіваленті) тільки в лютому 2014 р. знизилися на 1390,9 млн дол. США і станом на 01.03.2014 р. становили 20 856,6 млн дол. США (у січні 2014 р. – 22 247,5 млн дол. США) [3].

Високий рівень доларизації економіки України веде до виникнення валютних ризиків у разі різких коливань валютного курсу гривні, що ми спостерігаємо на сучасному етапі розвитку внутрішнього валютного ринку. З метою стабілізації валютного ринку України Нацбанк має вирішити проблеми щодо прийняття нового валютного законодавства. Нині в Україні немає єдиного нормативного документа, який поєднував би в собі всі аспекти валютного регулювання і контролю. В існуючій нормативній літературі не існує чіткого роз-

поділу функцій валютного регулювання та валютного контролю між державними органами, не визначено механізми встановлення режиму валютного курсу, що, у свою чергу, ускладнює можливість прогнозувати валютний ринок [5].

Питання стабілізації валютного ринку України дуже важливе в сучасних умовах. Економіка без ефективного валютного ринку просто не зможе функціонувати. Слід зазначити, що сучасна економіка України має розглядатися як невід'ємна частина світової економічної системи, де поглиблюються процеси регіоналізації та глобалізації, відбувається транснаціоналізація продуктивних сил і капіталів, утверджується інноваційна модель економічного розвитку. У світі посилюється рух міжнародних капіталів, країни усувають національні фінансові та торговельні обмеження, надаючи можливість фінансовим інструментам впливати на їхню економіку.

Так, на 01.01.2014 р. частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків України становила 39,5 %, що перевищує нормативне значення межі економічної безпеки на рівні 30 %. Кількість діючих банків на території України – 180, з них 19 – зі 100-вим % іноземним капіталом, 49 – із часткою іноземного капіталу.

Українська гривня може стабілізуватися після затвердження програми співробітництва з МВФ. Нині валютний ринок України дуже слабкий і валютні резерви країни низькі, геополітична ситуація нестабільна. У той час як банки Сполучених Штатів досягли у 2013 р. загальної капіталізації більше 1 трлн дол. США, рівень капіталізації українських банків становить усього 192 599 млн грн (станом на 01.01.2014 р.) [3]. У таких умовах висока волатильність гривні нікого не дивує. Але, на нашу думку, як тільки програма співробітництва з МВФ вступить у силу і резерви країни поповняться, це підтримає курс національної валюти.

За 2013 р. Україна заплатила Міжнародному валютному фонду 5,6 млрд дол. У 2014 р. Україна повинна виплатити Міжнародному валютному фонду 3,66 млрд дол., в 2015 р. – 1,48 млрд дол. Можливість надання нашій державі зовнішніх позик розглядається як аргумент на користь використання плаваючого валютного курсу.

Проаналізувавши валютний ринок України та динаміку курсу національної грошової одиниці, можна виділити основні проблеми, що потребують негайного вирішення.

По-перше, це наявність тенденцій до девальвації гривні відносно іноземних валют, що вже негативно впливає на економічний розвиток і темпи інфляції.

По-друге, значне підвищення попиту на іноземні валюти у населення внаслідок втрати довіри до національної валюти призвело до зростання рівня доларизації.

По-третє, необхідність стабілізації валютного ринку України за допомогою прийняття нового валютного законодавства.

Висновки. Результати аналізу стану валютного ринку України показують необхідність впровадження комплексу законодавчих, нормативно-правових та інших заходів з метою стабілізації національної грошової одиниці, розвитку валютного ринку, забезпечення інтеграції у світову економіку.

Виходячи з проведеного дослідження, можна стверджувати, що основні напрямки стабілізації валютного ринку України такі:

- затвердження програми співробітництва з МВФ, що дасть змогу поповнити валютні резерви і підтримати гривню;
- підвищення прозорості і передбачуваності операцій НБУ на валютному ринку, що забезпечить усім банкам рівний доступ до валютних інтервенцій НБУ;
- зменшення рівня доларизації української економіки через підвищення привабливості гривневих активів;

– удосконалення структури внутрішнього валютного ринку з урахуванням міжнародної практики;

- удосконалення нормативної бази НБУ;
- посилення роботи з моніторингу валютних ризиків;
- удосконалення механізмів контролю та протидії спекуляціям;
- стимулювання експорту і забезпечення рівноваги платіжного балансу.

Як підсумок проведеного дослідження, можна сказати, що перспективи України на міжнародному валютному ринку з фінансового погляду є негативними. Зменшення валютних резервів, збільшення кредитної заборгованості, девальвація гривні, велика інфляція – усі ці показники можуть у разі не прийняття зазначених вище заходів призвести до дефолту національної валюти, а отже і всієї економіки України.

Література

1. Арбузов С. Стан і перспективи розвитку грошово-кредитного ринку України [Електронний ресурс] / С. Арбузов, О. Щербакова. – Режим доступу : http://arhive.nbuv.gov.ua//portal/soc_gum/vnbu/2012
2. Бураковський І. В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України : навчальний посібник / Бураковський І. В. – Харків : Фоліо, 2009.
3. Бодрова Н. С. Валютний ринок України: стан, проблеми й перспективи / Н. С. Бодрова // Вісник СумДУ. Серія “Економіка”. – 2012. – № 1. – С. 103.
4. Макроекономічний огляд на грудень 2013 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>
5. Рибаченко К. В. Моделювання стану валютного ринку України [Електронний ресурс] / К. В. Рибаченко. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
7. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>